

“O‘TKAN KUNLAR” ROMANINING TARJIMA MATNIDA MILLIY
QADRIYATLAR KONSEPTINING IFODALANISHIDAGI MUAMMOLAR

Yaxshiboyeva Nozima Sirojiddin qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti,

Jurnalistika va o‘zbek filologiyasi fakulteti,

Filologiya va tillarni o‘qitish(o‘zbek tili) yo‘nalishi 4-kurs talabasi

nozimayaxshiboyeva3@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida ifodalangan milliy qadriyatlar konseptlarining ingliz tiliga tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan muammolar hamda tarjimada ekvivalenti mavjud bo‘lmagan tushunchalarning keltirilishi haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: tarjimachilik, tarjima, konsept, ekvivalent, tarjimon, “O‘tkan kunlar” romani, qadriyat.

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы, возникающие в процессе перевода концепций национальных ценностей, выраженных в романе Абдуллы Кадыри “Дни минувших дней”, на английский язык, а также введение концепций, не имеющих эквивалентов в переводе.

Ключевые слова: перевод, трансляция, концепт, эквивалент, переводчик, роман “Минувшие дни”, ценность.

Annotation: This article discusses the problems that arise in the process of translating the concepts of national values expressed in Abdulla Qodiriy’s novel “Bygone Days” into English, as well as the introduction of concepts that do not have equivalents in the translation.

Keywords: translation, translation, concept, equivalent, translator, novel “Bygone Days”, value.

Bugungi globallashtirish zamonida turli mamlakatlaridagi madaniyatlar o‘zaro yaqinlashib bormoqda, tillararo muloqotlar esa kundan-kunga ko‘paymoqda. Bu esa tarjima jarayonni nafaqat axborot almashinuvi vositasi, balki madaniyatlarni va tillarni bog‘lab turuvchi bir vositachi kema deb atashga sabab bo‘lishi mumkin. Ana shu mohiyatdan kelib chiqib qaraydigan bo‘lsak, tarjima jarayonida milliy qadriyatlarning to‘g‘ri, aynan o‘zidek, va yetarli darajada ifodalangan holda keltirilishi, ularning asl mazmun-mohiyatining saqlanib qolishining ta‘minlanishi dolzarb masalaga

aylanmoqda. Sababi, madaniyatlar birlashmoqda, tillar bir-biriga bog‘lanib muloqot natijasida insonlar bir-birining tilini o‘rganyapti, lekin milliy qadriyatlar doim o‘z holiga qolmoqda. Masalan, biror millatda milliy qadriyatlarni ifodalovchi so‘z boshqa bir millat vakili uchun tushunarsiz hodisa bo‘lib qolaveradi. Bugungi kunda dunyo tarjimalari va tarjima ishlari orasida milliy qadriyatlarni ifodalashdagi bir qancha muammolar kuzatilmoqda. Ular bir nechta guruhlariga bo‘linadi:

Lingvokulturologik tafovutlar – har bir millatning tili o‘z madaniy kontekstida rivojlanganligi va shu tufayli, ma’lum bir tilga oid maqol, ibora yoki boshqa so‘zlar begona tilga bevosita tarjima qilinmasligidir.

Ekvivalentlik muammosi – milliy qadriyatlarga oid tushunchalarning boshqa tillarda to‘liq mos keladigan ekvivalenti bo‘lmasligi va tarjimon mos so‘zlarni izlashiga to‘g‘ri kelishidir.

Konnotatsiyaning yo‘qolishi – milliy so‘z yoki iboralarni tarjima qilganda ulardagi hissiy-estetik ma’no aniq saqlanmasligi va to‘liq mazmuni ifodalay olmasligidir.

Ushbu muammolar sabab bugungi kunda tarjimachilikda ko‘p oqsalishlar kuzatilmoqda. Masalan, o‘zbek tilidagi badiiy asarni tarjima qilish uchun undagi milliy qadriyatlarga doir so‘z va iboralarni xorijiy kitobxonlarga tushunarli qilib ifodalash kerak. Biroq, bu jarayon unchalik ham oson kechmaydi. Buni ushbu maqolamizga tadqiqot predmeti sifatida olingan Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanining tarjimasi tahlili orqali ham ko‘rishingiz mumkin.

Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani o‘zbek adabiyotidagi ilk roman sifatida milliy qadriyatlar, ijtimoiy munosabatlar va tarixiy voqelikni o‘zida mujassam etgan muhim asar hisoblanadi. Mark Reese tomonidan ingliz tiliga “Bygone Days” nomi bilan tarjima qilingan ushbu roman milliy qadriyatlar konsepti nuqtai nazaridan o‘zbekcha asl nusxa va inglizcha tarjima o‘rtasida taqqoslash va tahlil qilish uchun boy material taqdim etadi. Ushbu tahlilda quyidagi asosiy jihatlarga e’tibor qaratiladi:

- milliy qadriyatlarning ifodalanishi;
- tarjimada madaniy va kontekstual yo‘qotishlar;
- tarjimondan qo‘shilgan izohlarning ahamiyati;
- o‘zbek xalqining ruhiyati va an’alarining aks etishi;
- tarjima jarayonida qo‘llanilgan strategiyalar;

Biz lingvomadaniy birliklar haqida gapirar ekanmiz, xayolimizga, avvalo, “muqobilsiz leksika” tushunchasi keladi. Chunki har bir xalqning o‘tmishini, ko‘rgan

kechirganlarini, madaniyatini, xulq-atvorini, urf-odatlarini til o‘zida muttasil tarzda aks ettirib boradi. Shuning natijasida tilda lingvomadaniy birliklar yuzaga keladi va ularni boshqa tilga tarjima qilish deyarli imkonsiz hisoblanadi. Ular odatda har bir mahalliy xalqda o‘ziga xos so‘zlarni tashkil etadi. Masalan, pul birligi, o‘lchov birliklari, ro‘zg‘or ashyolari, yegulik-ichgulklar nomlari, kiyim-kechak bildiruvchi so‘zlar shular jumlasidandir. Bugungi kunda tadqiqotchilar muqobilsiz leksikaga uchta eng asosiy guruh leksik birliklarini kiritadilar. Bular atoqli otlar realiya va tasodifiy lakunalardir. Biz atoqli otlar sirasiga geografik joy nomlari, gazeta nomlari, korxonalar, va boshqa tashkilotlarga atab qo‘yilgan so‘zlarni kiritamiz. Bunday birliklar odatda tarjima qilinmaydi. Biz tahrirga tortgan asarda ham aynan mana shunday birliklar mavjud bo‘lishi bilan birgalikda, ayrim turdosh otlar atoqli ot sifatida tarjima qilingan jarayonni ham kuzatishimiz mumkin.

jadval

TURDOSH OTLAR ATOQLI OT SIFATIDA BERILISHI			
TURDOSH OT (O‘ZBEK TILI)	TURDOSH OT IZOHI	ATOQLI OT (INGLIZ TILI)	ATOQLI OT IZOHI
oqko‘ngil qul	Oq ko‘ngil – ko‘ngli toza ¹	Oq Kungli Odam	-
tavba	tavba – qilmish uchun so‘ralgan uzr, taajjublanish, hayratlanish ²	“Tavba”	Exclamation made upon encountering the devil or an unpleasant surprise ³
mehmonxona	Mehmon kutiladigan uy ⁴	Mehmon Khana	Translated as guesthouse, hotel ⁵

¹ Akobirov S.F, Aliqulov T.A va boshqalar. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.-Moskva “Rus tili” nashriyoti:1981,1-tom, 416-bet.

² Akobirov S.F, Aliqulov T.A va boshqalar. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.-Moskva “Rus tili” nashriyoti:1981,2-tom, 104-bet.

³ Mark Reese Bygone days (Abdulla Qodiriy O‘tkan kunlar). ”Yosh kuch”, Toshkent-2024, 429-bet

⁴ Akobirov S.F, Aliqulov T.A va boshqalar. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.-Moskva “Rus tili” nashriyoti:1981,1-tom, 462-bet.

⁵ Mark Reese Bygone days (Abdulla Qodiriy O‘tkan kunlar). ”Yosh kuch”, Toshkent-2024, 431-bet

ichkari hovli	Hovlining tashqi hovlidan devor bilan ajratilgan, ayollar va bolalar turadigan qismi ⁶	Ich Kari	Inner yards, the actual family living area ⁷
qutidor	Qo‘qon xonligida oliq-soliqlardan to‘plangan pullarni qabul qilib oluvchi, saqlovchi va xon xazinasiga topshiruvchi saroy amaldori ⁸	Qutidor	Refers to Mirza Karim’s profession as a tax collector for khan, specifically related to taxation of merchants who set up “Quti” ⁹
shohichi	shohifurush ¹⁰	Shohichi	-
pari	Juda go‘zal, xushro‘y qiz, nozanin ¹¹	Pari	Angel or fairy ¹²
nikoh	Er-xotinlikni shariat yo‘li bilan rasmiylashtirish marosimi ¹³	Nikah	-
shahanshoh	shohanshoh	Shah-an-Shah	King of Kings: a common formulaic praise of a ruler used in Turco-Persian literature ¹⁴

⁶ Akobirov S.F, Aliqulov T.A va boshqalar. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.-Moskva “Rus tili” nashriyoti:1981,1-tom, 342-bet.

⁷ Mark Reese Bygone days (Abdulla Qodiriy O‘tkan kunlar). ”Yosh kuch”, Toshkent-2024, 431-bet

⁸ Akobirov S.F, Aliqulov T.A va boshqalar. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.-Moskva “Rus tili” nashriyoti:1981,2-tom, 627-bet.

⁹ Mark Reese Bygone days (Abdulla Qodiriy O‘tkan kunlar). ”Yosh kuch”, Toshkent-2024, 422-bet

¹⁰ Akobirov S.F, Aliqulov T.A va boshqalar. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.-Moskva “Rus tili” nashriyoti:1981,2-tom, 427-bet

¹¹ Akobirov S.F, Aliqulov T.A va boshqalar. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.-Moskva “Rus tili” nashriyoti:1981,1-tom, 573-bet

¹² Mark Reese Bygone days (Abdulla Qodiriy O‘tkan kunlar). ”Yosh kuch”, Toshkent-2024, 437-bet

¹³ Akobirov S.F, Aliqulov T.A va boshqalar. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.-Moskva “Rus tili” nashriyoti:1981,1-tom, 502-bet

¹⁴ Mark Reese Bygone days (Abdulla Qodiriy O‘tkan kunlar). ”Yosh kuch”, Toshkent-2024, 442-bet

sipoh	Harbiy birlashma, qo'shin	Sepahi	Cavalry ¹⁵
dodxoh	Qo'qon xonligida qozixona ishlari ustidan nazorat olib boruvchi amaldor, adolat talab etuvchi ¹⁶	Dadkhwah	-
Chala-dumbul tabiatlik bir xotin	Aqlsizroq, tentaknamo, devonasifat xarakterli inson	Wifes as Chaladumbul Tabiyatchilik	Narrow minded ¹⁷

Lingvomadaniy birliklarning yana bir asosiy qismlaridan biri bu maqollar sanaladi. Maqollarning tarjima qilinishida alohida e'tibor talab e'tiladi va tarjimon o'z ishiga mas'uliyat bilan yondashishi va izchillikni saqlagan holda tarjima qilishi lozim bo'ladi. Maqollar shunchaki namuna yoki ma'lum bir vaziyatning nishonasi emas, balki yana bir qancha aniq fikrlar va modellar, g'oyalar beradigan tushunchadir. Har bir xalqning maqolida o'ziga xos yashirin ma'no bo'ladi. Ularni to'g'ridan-to'g'ri tarjima orqali ifodalab bo'lmaydi. Chunki maqollarda, asosan, ko'chma ma'noli so'zlardan foydalaniladi. Agar maqolni yozilganidek tarjima qilsak, boshqa madaniyat vakili uchun ma'no kasb etmay qolishi yoki ma'nosida tushunmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

“O'tkan kunlar” asarida ko'plab o'zbek maqollaridan mohiroda foydalanilgan. Quyidagi misollar orqali siz ushbu maqollar tarjimon tomonidan qay darajada to'g'ri va ma'noviy izchil tarjima qilingan yoki yo'qligini ko'rishingiz mumkin.

Asliyatda: *Yov qochsa botir ko'payar.*¹⁸

Inglizcha: *When cowards flee, the brave bear the brunt of battle.*¹⁹

Ushbu maqolning ma'nosi dushman qo'rqib qochsa, botirlar, men yutdim deyuvchilar ko'payadi, degan ma'noni ifodalaydi. Tarjimada keltirilgan maqolning ma'nosi esa aksincha, qo'rqoqlar qochsa jangning bor mashaqqati botirlarga qoladi,

¹⁵ Mark Reese Bygone days (Abdulla Qodiriy O'tkan kunlar). "Yosh kuch", Toshkent-2024, 443-bet

¹⁶ Akobirov S.F, Aliqulov T.A va boshqalar. O'zbek tilining izohli lug'ati.-Moskva "Rus tili" nashriyoti:1981,1-tom, 231-bet

¹⁷ Mark Reese Bygone days (Abdulla Qodiriy O'tkan kunlar). "Yosh kuch", Toshkent-2024, 450-bet

¹⁸ Abdulla Qodiriy O'tkan kunlar. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, Toshkent-2018, 104-bet

¹⁹ Mark Reese Bygone days (Abdulla Qodiriy O'tkan kunlar). "Yosh kuch", Toshkent-2024, 121-bet

degan ma'noni anglatmoqda. Bu yerda birinchi maqoldagi botirlar bilan tarjimada keltirilgan "botirlar" ma'nosi bir biriga zid kelmoqda.

Asliyatta: Teng tengi bilan, tezak qopi bilan²⁰.

Inglizcha: Equal with equal, type with type, dung in its very own bag²¹.

Tarjimon asarni tarjima qilish davomida nafaqat milliy qadriyatga doir so'zlarni, balki maqol va hikmatli so'zlar, iboralarni ham asliyatga yaqin bir ma'noda tarjima qilgan. Yuqoridagi maqol tarjimasi bunga yaqqol misol bo'la oladi.

Xulosa qilib aytganda, biz ushbu maqola davomida o'zbek milliy qadriyatlari konseptining tarjimada qanday ifodalanishi, bu jarayonda yuzaga keladigan asosiy muammolar haqida so'z yuritdik. Tarjima uchun muqobil variant topish qanchalik muhimligini misollar yordamida tushuntirib o'tishga harakat qildik. Shu bilan birgalikda tahlilni konsept doirasidagina emas, balki lingvomadaniy birliklar miqyosida o'rgandik. Bu jarayon turdosh otlar, atoqli otlar, iboralar, maqollar joy nomlari kabi turlarni o'z ichiga oldi. Umuman olganda, badiiy tarjima uchun yuqoridagi omillarning barchasi muhim va ahamiyatli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulla Qodiriy O'tkan kunlar. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, Toshkent-2018.
2. Abduqodirova N. (2017). *Adabiy tarjimada madaniy qadriyatlar masalasi*. Tarjima nazariyasi to'plami. Toshkent.
3. Akobirov S.F. Aliqulov T.A. va boshqalar. O'zbek tilining izohli lug'ati.-Moskva "Rus tili" nashriyoti:1981,1-2-tom
4. Butayev Sh Inglizcha-o'zbekcha o'zbekcha-inglizcha lug'at. Toshkent-2013
5. Komilova G.R. "Yaxshilik" konseptining aksiolingvistik tahlili. Maqola, Uzbekistan: language and culture,2022.
6. Mark Reese Bygone days (Abdulla Qodiriy O'tkan kunlar). "Yosh kuch", Toshkent-2024.
7. O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. –B.104
8. O'zME. Birinchi jild. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2000.
9. Choriyeva M.J. "O'tkan kunlar" romanining tarjima variantlarida milliylik ifodasi va o'girmalardagi tafovut va o'xshashliklar.Maqola, "Uchinchi renessans: ilm-fan va ta'lim taraqqiyoti istiqbollari",2021.

²⁰ Abdulla Qodiriy O'tkan kunlar. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, Toshkent-2018, 32-bet

²¹ Mark Reese Bygone days (Abdulla Qodiriy O'tkan kunlar). "Yosh kuch", Toshkent-2024, 53-bet